

NUTQ NUQSONLARI BO'LGAN BOLALARNING PSIXOLOGIK- PEDAGOGIK TUZATISH

Islomova Ozoda Sayfiddinovna

Jizzax davlat pedagogika instiuti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

islomovaozoda956@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlash jarayonida barcha turdagi nutq nuqsonlari bo'lgan bolalarni psixologik-pedagogik tuzatishning maqsad va vazifalari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Korreksiya, pedagogik, psixologik, psixodiagnostika, differentsial diagnostika, skrining diagnostikasi, individual tuzatish dasturi, printsip.

Bolalarning har bir toifasi o'ziga xos psixologik-pedagogik xususiyatlarga ega, ularni psixologik-pedagogik o'rganish strategiyalarini aniqlash kerak. Shunday qilib, birlamchi va ikkilamchi nuqsonlar natijasida anomal rivojlanishning shakllanishi murakkab bo'lib, u bir tomondan har bir bola uchun individual nuqsonlar, ikkinchidan esa shunga o'xshash nuqsonlar bilan tavsiflanadi. Bu o'ziga xoslik rivojlanish nogironligining har bir turiga taalluqlidir va bolalarning psixofizik xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus ta'lim sharoitlarini aniqlashga yordam beradi. Shunday qilib, rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan odamlarning zamonaviy psixodiagnostikasi nazariy va uslubiy tizimlarga asoslanadi, ular quyidagilardan iborat. Rivojlanish buzilishining har bir turi o'ziga xos psixologik tuzilishga ega. Ushbu tuzilma birlamchi va ikkilamchi nuqsonlar o'rtasidagi munosabatlar bilan belgilanadi. Rivojlanish buzilishining har bir turi o'ziga xos kamchiliklarga ega. Rivojlanishdagi nuqsonlarni tashxislash umumiy va maxsus qonunlarga asoslanadi. Rivojlanishdagi nuqsonlarning diagnostikasi nafaqat ularning umumiy xususiyatlariga, balki bolaning

ijobiy xususiyatlariga va salohiyatiga ham asoslanishi kerak. Rivojlanishda nuqsonlari bo'lgan odamlarni tashxislash natijalari psixologik-pedagogik diagnostika yo'li bilan belgilanadi, rivojlanish buzilishining turi bilan cheklanmaydi. U bolaning rivojlanishining individual psixofizik xususiyatlarini ishlab chiqishni, shuningdek, individual tuzatish ishlari dasturlari bo'yicha tavsiyalarni o'z ichiga oladi. Psixologik-pedagogik diagnostika nuqsonni ifodalash darajasini murakkablashtiradigan etakchi nuqsonlarning rivojlanishini aniqlaydi va ular bo'yicha zarur tuzatish-pedagogik ishlarni amalga oshirishga qaratilgan. Agar test bola maktabga borishdan oldin o'tkazilsa, bolaning qaysi maktabga maxsus tuzatish yoki umumiy ta'lim maktabiga tayyorligi aniqlanadi. Psixodiagnostika rivojlanishdagi nuqsonlarni va ularning o'ziga xos psixologik-pedagogik xususiyatlarini aniqlaydi. Boladagi bu xususiyatlarni bilish maktabgacha va maktab ta'lim dasturini, ta'lim muassasasining turini, bolaning qobiliyatiga mos keladigan individual tibbiy psixologik-pedagogik dasturni ishlab chiqishga yordam beradi. Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni samarali ta'lim, tarbiyalash va ijtimoiy moslashuvi ularning rivojlanish imkoniyatlari va xususiyatlarini to'g'ri baholashga bog'liq. Rivojlanishdagi nuqsonlarni har tomonlama psixologik-pedagogik diagnostika qilish orqali bu vazifaga erishish mumkin. Psixologik-pedagogik diagnostikada rivojlanish nuqsonlari bo'lgan bolalardagi kamchiliklarni aniqlash bolaning psixo-fizik xususiyatlarini hisobga olgan holda unga individual psixologik-pedagogik yondashuvni ta'minlaydi. Rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun maxsus maktabgacha ta'lim va maktab muassasalari mavjud. Ushbu bolalarning aqliy va jismoniy rivojlanishi uchun ta'lim sharoitlari yaratilgan. Bunday sharoitlar birinchi navbatda har bir bolaning xususiyatlarini hisobga olgan holda individual yondashuvni talab qiladi. Ushbu yondashuv zarur tibbiy, profilaktika va davolash tadbirlarini, maxsus ijtimoiy yordamni, maxsus mutaxassislarni texnik va ilmiy-uslubiy ta'minlash uchun maxsus tayyorlangan o'qituvchilar, psixologlar, defektologlar va boshqalar bilan birgalikda maxsus dastur,

usul, zarur maxsus texnik vositalarni ta'minlaydi. ta'lim muassasalari kiradi. Bugungi kunda maxsus ta'lim muassasalarining ko'plab turlari mavjud. Bolalarni sinchiklab tanlash natijasida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tasdiqlangan maxsus ta'lim dasturlarini amalga oshiruvchi maxsus ta'lim muassasalari bilan bir qatorda turli rehabilitatsiya markazlari, rivojlanish markazlari, aralash guruhlar va huquqlar faoliyati yo'lga qo'yildi.

Maktabgacha ta'lim muassasalari va umumta'lim maktablarida ham aqliy va jismoniy nuqsonlari bor bolalar bor. Ushbu nuqsonlarning ko'rinishi har xil bo'lishi mumkin. Katta guruhning harakati, hissiy yoki intellektual sohalaridagi nuqsonlar aniq ifodalanmagan: eshitish, ko'rish, fazoviy-kognitiv hislar, tayanch -harakat tizimi, fonemik bilish, hissiy-irodaviy buzilishlar, nutq rivojlanishidagi nuqsonlar , xatti-harakatlari buzilgan bolalar , aqliy zaiflik, somatik. kechikish. Maktabgacha yoshda aniq aqliy yoki jismoniy rivojlanish kamchiliklari aniqlanganda, engil kamchiliklar uzoq vaqt davomida sezilmaydi. Rivojlanishdagi nuqsonlarni tashxislash uch bosqichni o'z ichiga oladi.

Birinchi bosqich skrining deb ataladi. Bu bosqichda bolaning rivojlanishidagi kechikishlar, aqliy va jismoniy nuqsonlar aniqlanadi, ammo ularning tabiati va chuqurligini aniqlash qiyin.

Ikkinchi bosqich - rivojlanish nuqsonlarining differentsial diagnostikasi. Ushbu bosqichning maqsadi rivojlanish nuqsonining turini (turini, toifasini) aniqlashdir. Uning natijalariga ko'ra, bolaning imkoniyatlari va xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim muassasasining turi va dasturi, ularni tarbiyalashning optimal pedagogik yo'nalishi belgilanadi. Differensial diagnostikada psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaning faoliyati yetakchi rol o'ynaydi.

Uchinchi bosqich - fenomenologik. Uning maqsadi - bolaning individual xususiyatlarini, ya'ni fikrlash faoliyatining xususiyatlarini, hissiy va irodaviy

ko'lamini, mehnat qobiliyatini, shaxsiy o'rganish va rivojlantirish uchun individual sharoitlarni tashkil qilish.

Rivojlanishdagi nuqsonlarning psixologik-pedagogik diagnostikasini samarali amalga oshirish uchun “rivojlanishdagi nuqsonlar” tushunchasiga alohida e'tibor qaratish lozim.

Rossiyalik olimlar tomonidan qo'yilgan bir qator tamoyillarga amal qilish muhim (LS Vygotskiy , VI Lubovskiyy , S.D. Zabravnaya) rivojlanishida nuqsoni bo'lgan odamlarni tashxislashda.

Rivojlanishdagi nuqsonlarni tashxislashning asosiy tamoyillaridan biri bu har tomonlama yondashuv bo'lib, unda bolaning rivojlanish xususiyatlari barcha zarur mutaxassislar (shifokor, defektolog, psixolog) tomonidan nafaqat uning bilim faoliyati, balki xatti-harakati, hissiy irodasi, shuningdek, baholanadi. ko'rish sifatida. eshitish, harakat doirasi, nevrologik holat, somatik holatni har tomonlama tekshirish va baholashdir . Bolani tibbiy va psixologik-pedagogik ko'rikdan o'tkazish tizimli asosda amalga oshiriladi.

Tibbiy tekshiruvlar shifokorlar (pediatr yoki terapevt, nevrolog, bolalar psixiatr, oftalmolog, otorinolaringolog, kerak bo'lganda audiolog) tomonidan amalga oshiriladi. Bolani psixologik-pedagogik o'rganish pedagog- defektolog va psixolog tomonidan amalga oshiriladi .

TPPK (tibbiy-psixologik-pedagogik komissiya) maxsus (tuzatish) muassasalarini kadrlar bilan ta'minlash muammosini hal qiladi, shuningdek, maslahat, diagnostika va tuzatish yordamini ko'rsatadi. Yakka tartibdagi ta'lim va tibbiyot muassasalari, shuningdek, ota-onalar, pedagoglar va o'smirlar o'z tashabbusi bilan TPPKga murojaat qilish huquqiga ega. TPPK o'z ishida defektologiya sohasida ishlab chiqilgan tamoyillarga amal qiladi . Asosiy tamoyillardan biri insonparvarlik tamoyili bo'lib, u har bir bolaning maksimal darajada rivojlanishi uchun o'z vaqtida zarur shart-sharoitlarni yaratishdan iborat. Bu tamoyil bolani chuqur va sinchkovlik bilan

o'rganishni, yo'lda duch kelgan qiyinchiliklarni bartaraf etishni talab qiladi. Umumiy maktab sharoitida barcha zarur va mavjud chora-tadbirlar ijobiy natija bermasa, bolani maxsus muassasaga o'tkazish ham mumkin. bolalar uchrashish mumkin. Ushbu nuqsonlarning ko'rinishi har xil bo'lishi mumkin . Katta guruhning harakati, hissiy yoki intellektual sohalaridagi nuqsonlar aniq ifoda etilmaydi: eshitish, ko'rish, fazoviy-kognitiv hislar, tayanch -harakat tizimi, fonemik bilish, hissiy-irodaviy buzilishlar, nutq rivojlanishidagi nuqsonlar , xatti-harakatlari buzilgan bolalar , aqliy zaiflik, somatik. kechikish. Maktabgacha yoshda aniq aqliy yoki jismoniy rivojlanish kamchiliklari aniqlanganda, engil kamchiliklar uzoq vaqt davomida sezilmaydi. Rivojlanishdagi nuqsonlarni tashxislash uch bosqichni o'z ichiga oladi.

A da ko'rsatilganidek vval , nutq nuqsonlarining psixodiagnostikasi uch bosqichda amalga oshiriladi:

- skrining-diaagnostika;
- differensial diaagnostika;
- individual-tuzatish dasturini ishlab chiqish maqsadida bolani chuqur psixologik-pedagogik o'rganish;

Har bir bosqichning o'z vazifalari bor va har bir bosqichda u psixodiagnostikaning zamonaviy holatini tavsiflovchi bir qator muammolar bilan bog'liq . Skriningdan ko'zlangan asosiy maqsad – bolaning psixologik rivojlanishi davridagi turli nuqson va kamchiliklarni erta aniqlash, bolaning rivojlanishidagi psixologik-pedagogik muammolarni aniqlash va unga umumiy ta'lim muassasalarida sharoit yaratishdan iborat. Bundan tashqari, skrining-diaagnostika ta'lim muassasalarida bolalarning ta'lim sifatini baholash muammosini hal qilishga yordam beradi: bolalar uchun ta'lim dasturlaridagi har qanday kamchiliklarni, muayyan ta'lim muassasasida ta'lim jarayonidagi kamchiliklarni aniqlash. Skrining - Tashxisni tashkil etish va o'tkazish muammosi hozirgi vaqtda boshqacha tarzda amalga oshiriladi. Masalan, bolaga ta'lim berishda qiynalayotgan pedagoglar maktab psixologidan

bolaning xususiyatlarini baholashni va tegishli harakatlar bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishni so'rashlari mumkin. Boshqa hollarda, ota-onalar psixologga murojaat qilishadi: ulardan bolani tarbiyalash jarayonida duch keladigan xatti-harakatlar muammolari haqida o'z baholarini berishlari va muayyan ta'lim choralari bo'yicha tavsiyalar berishlari so'raladi. Shuni ta'kidlash kerakki, murojaatlar kattaroq maktabgacha yoshdagi bolalarda ko'proq uchraydi, chunki ota-onalar bolaning maktabga "tayyorgarlik davrida" psixologik muammosi borligini his qila boshlaydilar. Va nihoyat, maxsus tashkil etilgan skrining tekshiruv natijalari bolaning rivojlanishi muammosini aniqlashi mumkin. Skrining shakli individual va frontal bo'lishi mumkin. Ushbu yondashuv rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni aniqlash uchun zamonaviy talablarga javob beradi, lekin har doim ham qo'llanilmaydi. Skriningda qo'llaniladigan usullar har doim ham skrining tekshiruv vazifalariga mos kelmaydi va rivojlanish nuqsonlarini aniqlashda mutaxassis psixolog-pedagogni tayyorlash ko'pincha etarli emas. Hozirgi vaqtda "talablar" bo'yicha skrining-tashxis qo'yish birinchi o'rinda turadi, lekin u bolaning xususiyatlarini har tomonlama o'rganib, unga psixologik-pedagogik yordam bera olmayapti. Shunday qilib, skrining tashxisida ham bir qator muammolar mavjud.

1. Bolani tekshirish usullari ko'p bo'lsa-da, skriningda qo'llaniladigan diagnostika talablari ilmiy asoslangan emas. Bu, ayniqsa, birinchi 3 yoshgacha bo'lganlar uchun to'g'ri keladi.

2. Boshlang'ich va maktabgacha yoshdagi aqliy rivojlanishi normal bo'lgan va psixologik-pedagogik va tibbiy ijtimoiy yordamga muhtoj bo'lgan bolalarni ajratish uchun skrining-tashxisni ishlab chiqish mezonlari tizimini ishlab chiqish juda qiyin.

3. Skrining o'tkazishdagi muhim masalalardan biri sub'ektning shaxsiy xususiyatlari va emotsional holatini o'rganish hisoblanadi. Oldingi tajribalarga salbiy munosabat, muvaffaqiyat va kamchiliklarga munosabat va hokazolar vazifaning sifatiga ta'sir qiladi. Bu esa, o'z navbatida, qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, chunki

skrining vaqti cheklangan va kerakli ma'lumotlarni olishga imkon bermaydi .
Differentsial diagnostika rivojlanish nuqsonini aniqlaydi va uning natijalari bolaning qobiliyatiga xos bo'lgan ta'lim shakllarini aniqlaydi. Differentsial diagnostikaning vazifalari quyidagilardan iborat: - bolaning rivojlanishidagi aqliy, og'zaki va hissiy nuqsonlarning tabiati va darajasini aniqlash; - birlamchi va ikkilamchi nuqsonlarni aniqlash va buzilishni tizimli tahlil qilish; -harakat - tayanch-harakat a'zosi, ko'rish, eshitishda aqliy zaiflik xususiyatlarini baholash; - pedagogik tashxisni aniqlash va asoslash. Ushbu ma'lumotlarga asoslanib, tuzatish-pedagogik jarayonni, ta'lim dasturini, ta'lim muassasasining turini aniqlash va tashkil etish mumkin. Differentsial tashxis psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyada amalga oshiriladi. Mutaxassislar guruhi rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani kompleks tarzda tekshiradi va tashxisni kelishib oladi. Ish bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda aniq tizimda tuzilgan. Rivojlanish nuqsonlarining differentsial diagnostikasi hozirgi vaqtda bir qator muammolarga duch kelmoqda. Ma'lumki, rivojlanishida nuqsoni bo'lgan har bir turdagi bolalarda psixologik xususiyatlarning o'xshash tomonlari mavjud. Misol uchun, rivojlanishda nuqsoni bo'lgan deyarli barcha odamlarda nutq yoki o'rganishda nuqsonlar mavjud. Rivojlanish nuqsoni darajasini aniqlaydigan o'ziga xos xususiyatlar differentsial tashxisning asosidir (VI Lubovskiy). Buning sababi shundaki, hozirgi vaqtda maxsus psixologiyada anomal rivojlanishni taqqoslash xususiyatiga ega bo'lgan ilmiy tadqiqotlar mavjud emas. Bunday ilmiy ishlarni olib borish differentsial diagnostika imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Nutqda nuqsoni bo'lgan bolani chuqur psixologik-pedagogik o'rganish tashxis natijalari asosida tuzatish dasturini ishlab chiqishga qaratilgan. Bu, asosan, ta'lim va ba'zan maslahat muassasalarida o'rganish uchun vaqt talab etadi. Bunday tadqiqotning o'ziga xos vazifalari ko'p qirrali va turli yosh guruhlari uchun o'ziga xosdir. Ular orasida:

- Bolaning individual psixologik-pedagogik xususiyatlarini aniqlash;

- individual rivojlanish va ta'lim tuzatish dasturini ishlab chiqish;
- oiladagi ichki munosabatlarni o‘rganish va tarbiya sharoitlarini aniqlash;
- Qiyin ta'lim sharoitida yordam. Mutaxassislar tomonidan u yoki bu funktsiya yetishmagan yoki rivojlanmagan hollarda samarali tavsiyalar beriladi, lekin boladagi ijobiy xususiyatlarni, ayniqsa, bolaning shaxsiyati, ya'ni tasavvuri, nutqi, ijtimoiy va shaxsiy muammolarini aniqlash borasidagi ishlar yetarli darajada rivojlanmagan. Biroq, samarali tuzatish-pedagogik jarayon nafaqat salbiy omillarga, balki birinchi navbatda bolaning individual psixologik va pedagogik imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Shunday qilib, rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolaning psixologik-pedagogik diagnostikasining muhim vazifalari quyidagilardan iborat: 45 - bolalarda rivojlanish nuqsonlarini erta aniqlash ; - nuqsonning sababi va xususiyatini aniqlash; - bolaning pedagogik yo‘nalishini aniqlash; -rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan bolangizning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash; -ta'lim va rivojlanish dasturlarini ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR

1. Ayupova MY “Logopediya” Toshkent – 2019
2. Mo‘minova L.R.-“Logopediya tekshiruvi va bolalarni o‘qitish” Toshkent – 1992 y.
3. Mo‘minova L.R. – “Logopediya” Toshkent – 1994 y.
4. Mo‘minova L.R.- “To‘liqsiz nutqi bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirishning korrekktiv pedagogik asoslari” Annotatsiya.
5. Mo‘minova L.R. , Ayupova M.Yu. _ Nutq terapiyasi -T, 1993 yil.
6. L.R.Mo‘minova . Nutq nuqsonlari bo'lgan bolalarning psixologik-pedagogik diagnostikasi. - T., 2012 yil.
7. Mo‘minova L.R “Maxsus psixologiya” Toshkent 2016 y

8. Muzaffarova, X. (2021). AQLI ZAIFLIK TUSHUNCHASI TALQINIDAGI NAZARIY XATOLARNING SALBIY OQIBATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).
9. Muzaffarova, X. (2020). OQUVCHILAR SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA DIDAKTIK OYIN VA MASHQLARNI TANLASH TEXNOLOGIYASI. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
10. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
11. Muzaffarova, X. (2020). Pedagogik texnologiyalar va ularni maxsus ta'lim mussasalariga tadbiiq etish. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
12. Muzaffarova, X. (2020). Мактабгача таълим жараёнига мультимедиа технологиясини татбиқ этиш. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
13. Музаффарова, Х. Н., & Эгамназаров, М. Ю. (2017). Махсус таълимда болалар интеллекти даражасини аниқлашда психологик-педагогик эксперимент ўтказиш технологияси. *Современное образование (Узбекистан)*, (7).
14. Тангилова, Д., & Музаффарова, Х. (2014). Нарушения фонетических норм, встречающиеся в речи учащихся, и пути их исправления. *Молодой ученый*, (20), 738-740.
15. Muzaffarova, X. (2020). ДИДАКТИК ЎЙИН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ– ПЕДАГОГИК ФЕНОМЕН СИФАТИДА. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
16. Muzaffarova, X. (2020). Логопедик машғулотларда болалар сўз бойлигини ошириш бўйича тавсиялар. *Архив Научных Публикаций JSPI*.
17. Islomova, O. (2021). UMUMTA'LIM MAKTABLARI QOSHIDAGI LOGOPEDIYA SHAHOVCHALARI ISHINI TAKOMILLASHTIRISH BO'YICHA PEDAGOGIK TAVSIYALAR. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, (2).

извлечено

от

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/2619>

18. Islomova, O. (2020). UMUMIY TIPDAGI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA BOLALAR NUTQINI TUZATISHDA SIFATLI LOGOPEDIK XIZMAT. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, (1).
19. Islomova, O. (2022). NUTQ BUZILISHLARI PSIXOPROFILAKTİKASIDA TURLI XIL PSIXOLOGİK O'YINLARNI TASHKIL ETISH. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4821>
20. Islomova, O. (2022). NUTQ NUQSONLARINI KORREKSIYALASHDA "STEM" TIZIMIDAN FOYDALANISH. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(5). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4824>
21. Islomova, O. (2022). MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOLALAR XOTIRA XUSUSIYATI VA UNING RIVOJLANISHIGA TO'SQINLIK QILUVCHI OMILLAR. *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании*, 2(6). извлечено от <https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4823>
22. Ozoda Islomova, [UMUMTA'LIM MAKTABLARI QOSHIDAGI SHAXOBCHALARDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPLEKS LOGOPEDIK TIZIMLI ISHLARNI TASHKIL ETISH](#), *Журнал Педагогики и психологии в современном образовании: Том 2 № 6 (2022): Zamonaviy ta'limda pedagogika va psixologiya fanlari*
23. Islomova, O. (2020). MAKTABGACHA YOSHDAGI DUDUQLANUVCHI BOLALAR NUTQINI ZAMONAVIY O'YINLAR ORQALI KORREKSIYALASH. *Scienceweb academic papers collection*.